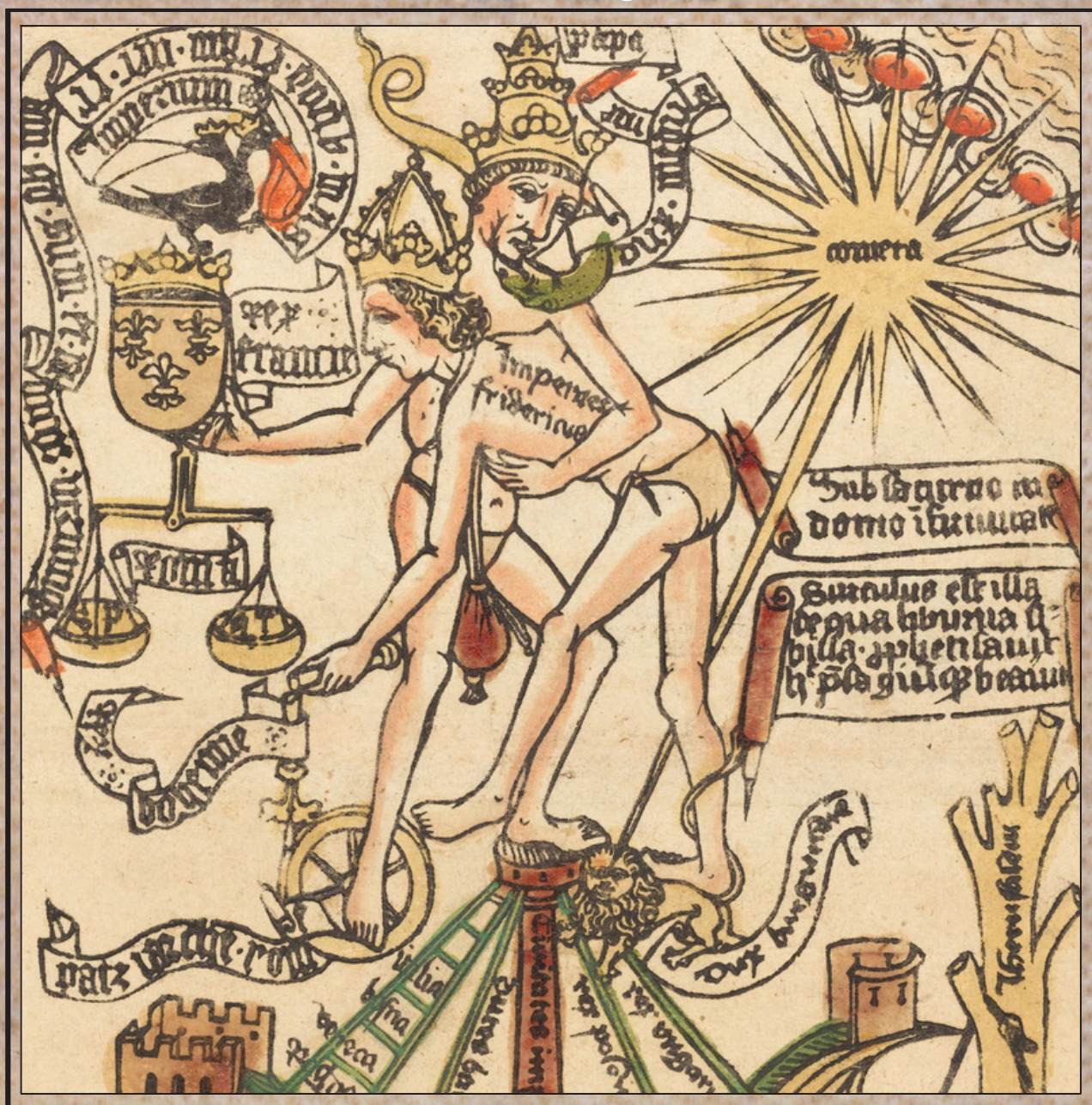

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 3

ANNALES

**Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies**

Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 3

ISSN 1408-5348 (Tiskana izd.)
ISSN 2591-1775 (Spletna izd.)

UDK 009

Letnik 29, leto 2019, številka 3

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Devan Jagodic (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Mateja Matjašič Friš, Darja Mihelič, Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povoletto (IT), Marijan Premović (ME), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjević, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Gorazd Bajc

Prevajalci/Traduttori/Translators:

Petra Berlot (it.)

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Izdajatelj/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*© / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment* / *Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*©

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** <http://www.zdjp.si/>

Redakcija te številke je bila zaključena 1. 9. 2019.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Mestna občina Koper, Luka Koper d.d.

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series Historia et Sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base* / *Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL).

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.
All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Izidor Janžekovič: Izvor in prenos ideje ravnotežja moči iz Italije v Evropo 345
L'origine e trasferimento dell'idea dell'equilibrio di potere dall'Italia all'Europa
The Origin and Transfer of the Balance-of-power Idea from Italy to Europe

August Lešnik: Komunikacija sociologije in zgodovine v zgodnji dobi sociološke misli: v znamenju metodološkega spora. Ob 180-letnici Comtovega poimenovanja sociologije za »znanost o družbi« 363
Comunicazione tra sociologia e storia nei primi tempi del pensiero sociologico: all'insegna del conflitto metodologico. 180 anni dalla designazione di Comte della sociologia come «scienza dell'umanità»
Communication Between Sociology and History in the Early Age of Sociological Thought: Indication of the Methodological Dispute. The 180th Anniversary of Comte's Designation of Sociology for »The Science of Society«

Boris Golec: Extinct Medieval Boroughs in Southern Slovenia 373
Borghi medievali scomparsi nella Slovenia meridionale
Ugasli srednjeveški trgi v južnem delu Slovenije

Tone Ravnikar: Usnjarstvo v srednjeveških mestih slovenske Štajerske 393
Conterie nelle città medievali della Stiria slovena
Leather Tanning in Medieval Cities of today's Slovenian Styria

Tomaž Kladnik: Maribor in vojaška infrastruktura od sredine 19. stoletja do konca prve svetovne vojne 405
L'infrastruttura militare a Maribor. Dalla metà dell'Ottocento fino alla fine della Prima guerra mondiale
Maribor Military Infrastructure from the Middle of the 19th Century to the End of the First World War

David Hazemali, Uroš Turnšek & Simon Očko: Nemška zasedba Rige in operacija Albion: prispevek k razumevanju vzhodne fronte prve svetovne vojne na Pribaltiku 425
L'occupazione tedesca di Riga e l'operazione Albion: contributo alla comprensione del fronte orientale durante la Prima guerra mondiale nelle regioni Baltiche
The German Occupation of Riga and Operation Albion: a Contribution to the Understanding of the Eastern Front of the First World War in The Baltics

Aleš Maver, Nataša Maver Šoba & Darko Friš: Med pobožnostjo in gradnjo socializma: Celjski koledar Družbe Sv. Mohorja med letoma 1945 in 1956 437
Tra la devozione e la costruzione del socialismo: il Calendario della Società di S. Ermagora di Celje tra il 1945 e il 1956
Between Piety and Building of Socialism: the Calendar of the St Hermagoras Society in Celje during the Years from 1945 to 1956

Aleksandar Knežević: Maternji jezik kao determinanta etničkog identiteta u popisima stanovništva Srbije 455
Lingua materna come determinante dell'identità etnica nei censimenti della popolazione della Serbia
Mother Tongue as a Determinant of Ethnic Identity in Population Censuses of Serbia

Polona Tratnik: Umetnost kot investicija. Institucija umetnosti v službi umetnostnega trga 473
Arte come investimento. L'istituzione dell'arte al servizio del mercato dell'arte
Art as Investment. Institution of Art in Service of the Art Market

Duje Kodžoman: Pobuđivanje emocija dizajnerskim proizvodima: interakcija korisničkog iskustva s emocionalnim dizajnom 487
Suscitare emozioni con prodotti di design: interazione dell'esperienza utente con il design emozionale
Evoking Emotions with Design Products: Interaction of User Experience with Emotional Design

Andrea Matošević: Pulski navozi moderniteta. Analiza dokumentarnog filma o brodogradilištu Uljanik na prelasku iz šezdesetih u sedamdesete godine XX stoljeća 499
Scalo di costruzione polesano e modernità. L'analisi del documentario girato nel cantiere Scoglio Olivi a cavallo tra gli anni Sessanta e Settanta del ventesimo secolo
Building Berths of Pula and Modernity. Analysis of Uljanik Shipyard Documentary Movie at the Turn of the Sixties into the Seventies of the Twentieth Century

Lada Marinković, Violeta Zubanov & Jasna Potočnik Topler: Assertiveness Scale as a Teamwork Aptitude Predictor 511
La scala di assertività come indicatore predittivo della prontezza a lavorare in un team
Lestvica asertivnosti kot napovednik pripravljenosti za timsko delo

Kazalo k slikam na ovitku 522
Indice delle foto di copertina 522
Index to images on the cover 522

Navodila avtorjem 523
Istruzioni per gli autori 525
Instructions to Authors 527

received: 2019-04-07

DOI 10.19233/ASHS.2019.26

USNJARSTVO V SREDNJEVEŠKIH MESTIH SLOVENSKE ŠTAJERSKE

Tone RAVNIKAR

Univerza v Mariboru, Filozofska Fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: anton.ravnikar@um.si

IZVLEČEK

Razprava Usnjarstvo v srednjeveških mestih Slovenske Štajerske se s pomočjo analize neobjavljenih in objavljenih virov ter literature ukvarja predvsem z vprašanjem, ali so lahko obrtniki srednjeveških mest dosegli znotraj mestne hierarhije pomembnejši, vplivnejši oziroma prestižnejši položaj. Kljub temu da je poudarek v glavnem na mestih današnje slovenske Štajerske, pa je tudi zaradi primerjav s pomočjo literature dodano stanje na Kranjskem ter Primorskem. Kljub relativno nizkemu statusu samih kožarskih obrti pa lahko ugotovimo, da so sploh v manjših mestih tudi obrtniki teh panog lahko posegli do najvišjih služb v mestih.

Ključne besede: srednji vek, mesta, obrt, usnjarstvo, meščani, Štajerska

CONCERIE NELLE CITTÀ MEDIEVALI DELLA STIRIA SLOVENA

SINTESI

Il saggio Conterie nelle città medievali della Stiria slovena attraverso l'analisi delle fonti inedite e quelle pubblicate e della letteratura affronta principalmente la questione se gli artigiani delle città medievali avrebbero potuto ottenere un ruolo più significativo, influente o importante all'interno della gerarchia urbana, dunque, una posizione più prestigiosa. Sebbene viene posta l'attenzione soprattutto alle città dell'attuale Stiria slovena, l'autore grazie alla letteratura prende anche in esame in maniera comparata la situazione nella Carniola e nel Litorale (Primorska). Nonostante lo status relativamente basso delle conterie ovvero «dell'industria del cuoio» possiamo ritenere che anche nelle città più piccole gli artigiani di questo settore erano in grado di raggiungere i posti di lavoro più alti nelle città.

Parole chiave: Medioevo, città, artigianato, conterie, borghesi, Stiria

UVOD¹

Namen pričujoče razprave je ponovno odpreti vprašanja, vezana na gospodarstvo in upravo v slovenskih mestih s posebnim ozirom na položaj in vlogo obrtnikov v njih. Pri tem pa bo teža razprave (tako zaradi obsežnosti teme kot tudi avtorjevih preferenc) na vzhodu Slovenije, se pravi na Štajerskem prostoru. Štajerski zgodovinarji so se v preteklosti že ukvarjali s preučevanjem mest in posledično tudi z vlogo obrti in obrtnikov v njih. Brez težnje po popolnosti naštejmo le nekaj njih: Jože Koropec (npr. Koropec, 2014; Koropec, 1990a; Koropec, 1990b), Jože Mlinarič (npr. Mlinarič, 1991; Mlinarič, 2006), Jože Curk (1991), s prebivalci Maribora se je ukvarjal Andrej Hozjan (2002), prav posebej je potrebno izpostaviti še graškega zgodovinarja Norberta Weissa, ki se je v kar dveh študijah lotil slovenskoštajerskih mest (Weiss, 1998; Weiss, 2002). V zadnjem času se je večina medievističnih razprav s področja Štajerske vrtela okoli vprašanj deželne pripadnosti (Kosi, 2008; Bele, 2018) ali/oz. vloge plemstva (Bele, 2016a; Bele, Ravnikar & Hozjan, 2018a; Bele, Ravnikar & Hozjan, 2018b). Sistematično se z obrtjo še ni ukvarjal nihče, čeprav je ravno obrt v večini srednjeveških trgov in mest bila tista dejavnost, ki je preživljala večji del tržanov oz. meščanov. Kljub temu da velja obča predpostavka, da so bili trgovci tisti elitni del tržanov oz. meščanov, ter da so se k eliti lahko priključili le nekateri obrtniki izbranih, „večvrednih“ obrti, je vendarle moč domnevati, da so že zaradi številčnega razmerja med prebivalci morali tudi obrtniki, ki so se ukvarjali z manj profitabilnimi in s tem manj prestižnimi obrtmi, igrati pomembnejšo vlogo v življenju mest, kot bi jim to sicer predpisali. Za primer smo zato izbrali eno takšnih neprestičnih obrtnih panog, ki je tudi zaradi smradu, ki je spremljal obdelavo surove kože, veljala še za posebej manj vredno in smo na tem primeru poskusili raziskati, ali vendarle obrtniki teh, kožarskih strok, lahko dosežejo visok status v mestu ter posežejo po prestižnih službah.

Usnjarstvo in strojarstvo sta dve dejavnosti, ki ju je človek za pokrivanje svojih vsakodnevnih potreb že zelo zgodaj odkril ter razvil. Nenazadnje je potreba po oblačenju verjetno enako stara ali komaj kaj mlajša kot je potreba po prehranjevanju. Usnjarstvo in z njim sorodne panoge², ki jih bomo označevali kot obrti kožarske stroke, ni edina takšna „primarna“ obrtna dejavnost, je pa nedvomno ena najpomemb-

nejših. Ukvarjanje s strojenjem surove kože in tudi z nadaljnjo izdelavo izdelkov ima tudi neprijetno plat, in sicer zaradi velikega smradu, ki se je pri tem delu razvijal, je izrazito neprijetna za sosede in zaradi tega se je nemalokje razvil dokaj negativen odnos do samih obrtnikov. Ker so pri svojem delu morali uporabljati tudi vodo, najdemo usnjarske delavnice skoraj brez izjeme ob rekah oz. potokih in to na mestu, kjer je voda že zapuščala mesto oz. trg. Tako se je umazanija spirala naprej od mesta in je najmanj mogoče prizadela sam kraj.

PESTROST IN POMEN OBRTI KOŽARSKE STROKE

Preden nadaljujemo naj na hitro preletim, kaj vse je zaobjeto s pojmom obrt kožarske stroke. Ko govorimo o tem, mislimo najprej na samo usnjarstvo, se pravi strojenje surove kože in nastajanje polizdelka, kar je strojena koža bila, nato pa na vrsto različnih obrti, ki so te polizdelke spreminjali v izdelke: obu-
tev, oblačila, pasovi, jermeni, torbe, vrsta izdelkov za konja (uzde, sedla), oprema za vozove, oprema za plovila (ladje, čolne, splave) ter cela paleta izdelkov za opremo bivališč in drugih stavbnih objektov. Ta kratek in ne nujno povsem popoln popis različnih „podvrst“ kožarskih obrti razkriva izjemno pestrost in izjemen pomen, ki so ga tovrstni obrtniki imeli v ekonomiji urbanih in agrarnih prostorov srednjega veka.

Ko razmišljamo o obrteh in obrtnikih v srednjeveški družbi na Štajerskem, se moremo na splošno strinjati s Fritzem Popelko, ki je že leta 1950 postavil za Štajersko temelje raziskovanja obrti v srednjem veku (Popelka, 1950), ko je zapisal, da je moč o dejanskem razvoju obrti govoriti od nastanka mest dalje, ko so obrtniki v mestih ne več delali za znane gospodarja (zemljiškega gospoda), temveč so začeli izdelovati izdelke pretežno za trg, za prodajo (Popelka, 1950, 9s). Enega glavnih zagonov je prineslo uspešno zaključeno prizadevanje vedno bolj cvetočih mest za monopolizacijo obrtne dejavnosti znotraj mestnega pomirja, kar je zelo zmanjšalo, če že ne uničilo morebitne konkurence vaških oz. zemljiškogospodskih mojstrov. Takšna prepoved za opravljanje obrtne dejavnosti, vezana na kožarstvo znotraj mestnega pomirja, je zabeležena prvič leta 1302 za mesto Knittelfeld, kot privilegij prepoveduje znotraj ene milje okoli mesta nastanek mesarije ali usnjarske dejavnosti (Popelka, 1950, 11). Za mesta na Slovenskem Štajerskem je verjetno najznačilnejši

1 Članek je nastal v okviru programske skupine Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138: *Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom*, ki ga financira ARRS.

2 Na tem mestu je primerna opomba, da bomo pri uporabi pojma usnjarstvo razumevali različne obrtne dejavnosti, ki pri svojem delu neposredno obdelujejo surovo kožo oz. iz tako obdelane kože pripravljajo polizdelke oz. izdelke, medtem ko bomo uporabljali izraz kožarstvo kot izraz, ki bo zajel celotno paleto obrti, ki izhajajo iz obdelave surove ali obdelane kože. Pri tem sledimo Darji Mihelič, ki je v svojem prispevku na simpoziju s naslovom Usnjarstvo v gospodarstvu trgov in mest na Slovenskem (Mihelič, 2011) uporabljala izraz kožarske obrti kot izraz, s katerim je zaobjela vso paleto obrti, ki so temeljile na surovi ali obdelani koži.

primer Ptuja, ko v najstarejšem ohranjenem statutu iz leta 1376 že 7. člen določa naj „pred mestom [...] ne bo nobene krušne peči, v kateri bi se pekel kruh za prodajo, niti naj nima nihče pred mestom nikakega kruha na prodaj, niti naj ne čevljarji ne usnjarji ne izdelujejo čevljev ali usnja, niti naj ne bo mesarja, ki bi prodajal meso vse do Pesnice in Drave [...]“ (Statut 1376, člen 7). Izjemo je predstavljal le sejemski čas, ko je bilo posebej urejeno in dovoljeno, da smejo „[tuji] čevljarji v mestu rezati in prirezovati usnje. Toda na proščenje smejo delati čevlje tudi pred mestom. [...] V tem času naj imajo [čevljarji] svojo stojnico v Pivski ulici [ulica severno od župnijske cerkve sv. Jurija] na obeh straneh pred hišami“ (Statut 1376, člena 174 in 175).

Najstarejše omembe obrtnikov tako beležimo na področju celotne Štajerske od druge četrtine 13. stoletja dalje. Kot prvi se tako leta 1232, ko je prišlo med Salzburgom in Krško do dokončne poravnave glede imenovanj krških škofov (Bele, 2016b, 12), omenja neki krojač iz Kindberga, že naslednja omemba iz leta 1247 je omemba krznarja z imenom Premeuzzlinus, ki je deloval v Gradcu. Statut 1376, člena 174 in 175. Čeprav so takšne najstarejše omembe vedno vezane tudi ali celo predvsem na slučajno ohranjenost dotičnih virov/listin, pa vendarle tudi to zgodnje pojavljanje kaže na velik pomen, ki so ga znotraj obrtniških poklicev imeli poklici obrtnikov kožarske stroke.

Na področju današnje Slovenije lahko s pisnimi viri spremljamo usnjarsko dejavnost šele od poznega srednjega veka dalje. Za starejše srednjeveško obdobje nam lahko dajo posamezne podatke le arheološka izkopavanja, pri katerih pridejo na dan tudi sledovi oblačil in obutve iz usnja ipd. (Šlibar, 1972; Gestrin, 1972; Šlibar, 1981; Brišnik, 2008). V srednjem veku nam pisni viri poročajo o več vrstah obrtnikov, ki so se dejansko ukvarjali tako z obdelovanjem in predelovanjem surovih kož kot z izdelavo izdelkov iz usnja. To so usnjarji, strojarji, jermenarji, in čevljarji. Slednji so namreč imeli v srednjem veku pravico, da so izdelovali svoje čevlje iz usnja, ki so ga sami predelali iz kož. Podobna dejavnost je še krznarstvo, o katerem pa lahko govorimo, ko s kož ob obdelavi ne odstranijo dlak. Takšne kože so se uporabljale tako pri izdelovanju oblačil (posebej vrhnjih) pa tudi pri izdelovanju čevljev, pri katerih včasih, da so ti obdržali več toplote, niso odstranili dlak.

V Evropo so znanje kvalitetne obdelave surovih kož in nato izdelovanja finih usnjenih izdelkov, kot so bili npr. ovitki srednjeveških kodeksov, dejansko prinesli šele Arabci v 7. oz. 8. stoletju. Ta nadgradnja znanja obdelave kož se je pridodala znanju, ki so ga

poznali in obvladovali germanski in tudi slovanski narodi, ki so ob naselitvi ali bolj ustalitvi ob koncu antičnega časa obvladovali obdelavo surovih kož in izdelavo izdelkov. Znanje obdelave surove kože je bilo ves čas vendarle prisotno, kar nedvomno dokazujejo tako arheološka izkopavanja kot tudi upodobitve iz najzgodnejšega srednjeveškega obdobja, še prav posebej pa dejstvo, da je bil glavni material, na katerega se je pisalo, pergament, torej obdelana koža.

Pomembno prelomnico v življenju usnjarjev v štajerski deželi je pomenila odločba štajerskega vojvode Albrehta II. iz leta 1357. V njej jim je potrdil in zagotovil pravico, da smejo le-ti (torej usnjarji združeni v cehe v štajerskih mestih in trgih) obdelovati, kupovati in prodajati usnje (Popelka, 1950, št. 22) (3. junij 1357). To pravico je nato ponovil ter jo še razširil na peke, mesarje in krznarje vojvoda Ernst, ki je določil tudi eno miljo kot tisto razdaljo od mesta oz. trga, v okviru katere ne smejo svoje dejavnosti opravljati niti čevljarji in krojači (Popelka, 1950, št. 53) (Wiener Neustadt, 12. julij 1418). Te iste določbe pa so vključene tudi v sporazum mest in trgov proti podeželskim obrtnikom iz leta 1439/1440, kjer je ponovljeno, da smejo usnjarsko, krznarsko in krojaško obrt opravljati le v mestih in trgih ter ne na podeželju (Haberleitner, 1962, 107). Vse te določbe so povzete tudi v obeh ohranjenih statutih mesta Ptuj iz 1376 in 1513 leta, slednji pa prinaša tudi prvi natančni popis usnjarjev (in seveda tudi drugih obrtnikov, trgovcev – torej ptujskih meščanov) v mestu Ptuj (Statut 1376 in Statut 1513).³

Najstarejše omembe usnjarjev na Slovenskih tleh izhajajo iz 13. stoletja, ko se v piranskih dokumentih pojavijo prve omembe obrtnikov kožarske stroke. V najstarejši ohranjeni piranski notarski knjigi iz leta 1281 pod datumom 1. junij 1281 namreč naletimo na omenjenega čevljarskega mojstra z imenom Artuik (Mihelič, 1984, št. 63; Mihelič, 2011, 96; Bonin, 2011, 30ss). Pregled najstarejšega notarskega gradiva za Piran je sploh pokazal zelo velik pomen, ki ga imajo usnjarske oz. kožarske obrti v mestu. Za obdobje med 1280 in 1340 notarske knjige celo pokažejo, da je kožarska obrt najštevilčnejša obrt v mestu. V Piranu je ob koncu tega obdobja delovalo 41 usnjarjev in čevljarjev ter 6 krznarjev. Našteti so bili kar 150 obrtnikov. Govorimo torej o kar 31 % deležu obrtnikov kožarskih strok. Zavedati se moramo, da je stanje v primorskih mestih s stanjem v celinskih mestih povsem nemogoče primerjati, nenazadnje so primorska mesta že zaradi obmorske lege, ribištva, ladjedelništva ipd. izkazovala drugačne potrebe kot celinska. Pa vendar govorimo o impresivnem procentu, ki nedvomno zelo jasno podčrta vlogo

3 Za popis ptujskih usnjarjev strani 209–215, ko se znotraj popisa prebivalstva 4 mestne četrti (ležala je ob Dravi vzhodno od dominikanskega samostana – današnja Dravska ulica) in ki se je imenovala tudi „Strojarska četrt“ našteva večje število različnih vrst obrtnikov, ki se ukvarjajo s predelavo kože.

usnjarstva oz. kožarstva v ekonomiki srednjeveškega mesta.

Preučevanje stanja v srednjeveških mestih na celini je zapletenejše kot to velja za primorska mesta, saj je ohranjenost mestnih arhivov mnogo skromnejša in je zato rekonstrukcija mestnega življenja mnogo bolj negotova. V listinskem gradivu na obrtnike kožarske oz. usnjarske stroke naletimo relativno redko. Ugotovimo lahko, da so ohranjene omembe teh obrtnikov mnogo redkejša, kot je bilo njihovo število v nekem okolju, ter da ne odslikujejo realnega stanja. Preden se posvetimo štajerskim mestom, ki so osrednja tema našega preučevanja, se na kratko pomudimo še na Kranjskem. Najdostopnejše za preučevanje je gradivo za mesto Ljubljana, saj ga je Božo Otorepec zbral, uredil in izdal v 12 zvezkih. Tako v prvem zvezku najdemo listino iz leta 1306, kjer se omenja prvi znani ljubljanski čevljar z imenom Gregor.⁴ Le-ta velja za najstarejšega po imenu znanega ljubljanskega obrtnika usnjarske stroke. Nekaj deset let kasneje pa se omenja tudi prvi krznar, Matej.⁵ Te, na prvi pogled pozne omembe obrtnikov seveda ne odražajo realnega stanja. Gotovo je, da so obrtniki kožarskih strok bili v mestu prisotni že od samih začetkov delovanja le-tega (Mihelič, 2011, 100). Da je temu res tako, priča primer freisinškega mesta Škofja Loka, kjer se zelo zgodaj omenjata dva krznarja. Leta 1263 je krznarju (pelliparius) Cubelinu na podlagi njegove prošnje freisinški škof podelil dve njivi, v urbarju iz leta 1291 pa se omenja neki krznar Peter. Leta 1318 pa se nato v virih pojavi še tretji škofjeloški krznar – Haincz (Mihelič, 2011, 102; Blaznik, 1960). Sklepamo lahko, da so v istem času delovali tudi usnjari/čevljarji, saj gre pri njih za najbolj osnovno obliko predelave in uporabe usnja. In prav nobenega razloga ni, da ne bi v istem času domnevali, da delujejo tudi v Ljubljani, Kranju, Kamniku prav isti obrtniki. Ne nazadnje se v Kamniku prvi krznar (Lube wiltwercher) omenja že leta 1313, prvi čevljar (Jacob der schuoster von Stayn) pa 1336. leta (Otorepec, 1956, 80–81). Najstarejši omembi v Kamniku gredo tako skoraj z roko v roki z ljubljanskimi. Omenimo pa še en sklop podatkov iz kamniške preteklosti, ki tudi mečejo luč na delovanje obrtnikov kožarskih strok. V Kamniku je v urbarjih in v listinskem gradivu vrsta omemb različnih naprav na vodni pogon. Najpogostejše so omembe mlinov, njim pa sledijo stope. Stop je bilo več vrst. Največkrat jih najdemo kot stope za kašo (osnovno živilo srednjeveškega kmečkega in tudi meščanskega prebivalstva), poleg teh pa se omenjajo tudi stope za čreslo (laastampf), ki so ga čevljarji uporabljali za obdelavo kož. Čevljarji so v gozdovih lupili čreslo

(smrekovo ali hrastovo lubje), ga sušili in ga v stopah nato zdrobili. Čevljarji so namreč sami izdelovali svoje usnje. In stope, od katerih so plačevali čevljar Lah in njegovi tovariši mojstri člani čevljarске bratovščine Svetega Duha 2 funta šilingov dajatev, so stope za čreslo (Otorepec, 1957, 46; Mihelič, 2011, 103).

V tem sestavku se ne posvečamo kranjskim mestom in njim obrtnikom, zato le v obče zaključimo, da so v kranjskih mestih obrtniki kožarskih panog številčni in za vsakdanje življenje neobhodni, kar omogoča smiselno predpostavko, da je bil njihov vpliv na delovanje mesta veliko večji, kot ga je to mogoče rekonstruirati iz ohranjenega gradiva. Preden zaključimo ta pregled pa le še pogled proti ustanavljanju cehovskih združenj oz. cerkvenih bratovščin, kot predhodnic cehov. Že iz zapisanega izhaja pričakovano, da moremo predpostaviti, da so bile bratovščine, ki so povezovale obrtnike kožarskih strok po nastanku zgodnje. In res, moremo ugotoviti, da je najstarejši ceh, ki je nastal na današnjih slovenskih tleh, ceh ljubljanskih krznarjev, ki sta mu 31. oktobra leta 1379, skoraj stoletje pred ustanovitvijo ljubljanske škofije (Ravnikar, 2017, 48), podelila vojvodi Albreht in Leopold privilegij proti „fušarjem“. Ceh je bil imenovan po sv. Miklavžu. Vojvodi pa sta članom ceha podelila iste privilegije, kot so jih imeli krznarji na Dunaju in sorodnih mestih (Mihelič, 2011, 99). Verjetno na začetku 15. stoletja, v času vicedoma Mihaela Drescherja (1408–1416), je svoje pravice izstavljene dobil tudi ljubljanski ceh čevljarjev, v katerem je bilo vključenih tudi veje število ljubljanskih usnjarijev. V manjših krajih – Kranj, Škofja Loka (Blaznik, 1960, 82–84) –, pa Kamnik, Novo Mesto itd.) pa so se v srednjem veku ustanovljale bratovščine, v katere so se združevali obrtniki podobnih dejavnosti. Iz takšne bratovščine se je v Škofji Loki v 15. stoletju razvil ceh čevljarjev in krznarjev. Podobna situacija je tudi v Kamniku, kjer je najstarejša poznana bratovščina ravno bratovščina, ki je združevala čevljarje in usnjarije in se prvič omenja leta 1358 (Otorepec, 1957, 50). Na tem mestu zaključujemo prelet skozi dogajanje v kranjskih mestih. Ker bo ta slika služila „le“ kot primerjalna slika za stanje na Štajerskem, je takšen kroki pristop dovolj, vendar pa nikakor ne predstavlja resnejše analize stanja na Kranjskem. Nenazadnje so bila v ta pregled priključena zgolj tista mesta, pri katerih je bila srednjeveška obrt že raziskovana (predvsem Ljubljana, Škofja Loka in Kamnik⁶), povsem pa manjkajo ostala mesta in predvsem trgi na Kranjskem, katerih hrbtnica življenja so ravno obrtniške dejavnosti.

4 GZL I, št. 13, 1306, Gregor des schuoster.

5 GZL I, št. 55, 1346, Mathes der chursner.

6 Poleg že citirane literature naj opozorimo še na razpravo Boža Otorepca iz leta 1972.

NA ŠTAJERSKEM

Nekako samo po sebi se ponuja domneva, da bo slika za štajerska mesta zelo podobna sliki, ki smo jo le na hitro in zgolj shematično preleteli v zvezi s kranjskimi. Takoj lahko vidimo, da so se na Štajerskem urejanja delovanja kožarskih oz. usnjarskih obrti lotili zelo sistematično. Tako je nadvojvoda Ernest Železni leta 1418 na željo štajerskih mest in trgov izstavil listino, s katero je prepovedal, da bi kak obrtnik, ki živi na deželi, opravljal obrt. Izjemo so predstavljali le krojač in čevljarji. Med obrtniki, ki jih je nadvojvoda izrecno prepovedal na podeželju, so tudi usnjarstvo in krznarstvo (našteti so še peki, mesarji in barvarji). Tudi krojačem in čevljarjem je bilo prepovedano opravljati svojo obrt znotraj mestnega pomirja, ki je bil določen z 1 miljo (Popelka, 1950, št. 53; Mihelič, 2011, 104). Nadalje so mesta in trgi leta 1439 uveljavili prepoved, da smejo usnjariji in krznarji živeti na deželi in so zahtevali, da se preselijo v mesta oz. trge (Popelka, 1950, št. 70, artikel 18).⁷ Vse to je bilo usmerjeno ne samo proti vaškim obrtnikom, temveč je prizadelo tudi potujoče obrtnike. Salzburški nadškof je zato uspel doseči, da so bili izvzeti salzburski rokodelci, in sicer mošnjariji, torbarji, jermenarji, obročarji in rokavičarji (Popelka, 1950, št. 74). Kljub tem prizadevanjem pa je (tudi) na področju kožarskih obrti v štajerskih mestih vladal precejšen nered, zaradi česar so mojstri krznarji prosili cesarja Friderika III., da jim potrdi in odobri nekaj členov, ki so se neposredno tikali njihovega dela (Popelka, 1950, št. 117). V tem 28. februarja 1480 s strani cesarja Friderika III. in nato še enkrat 27. avgusta leta 1506 (Popelka, 1950, 152) potrjenem obrtnem redu za krznarje je rimski kralj Maksimilijan I. na pobudo in predlog samih krznarjev določil, da nihče ne sme opravljati krznarskega dela, razen mojster sam, ročno. Prepovedal je delo vsem, ki so delali na črno („fušarjem“ – „Störer“), prepovedal jim je tudi nakupovanje kože na deželi. Rokodelcem (vaškim op. avt.) so deželni ročini prepovedali trgovanje na obzidju(?) („auf dem Gewaller“). Noben hlapec, kmet ali Jud tudi ni smel kupovati kože z namenom, da bi jih preprodal. Trgovci, ki so vozili krznarske izdelke na deželo, jih niso smeli prodajati po kosih ali nositi v hišo, ampak so jih morali prodajati po pet kosov skupaj, prav tako se n smelo na črno(?) („hinder ainem Zymer“) prodajati hermelinskih kož in lepih izdelkov. V mestih in trgih mojster ni smel od trgovcev sprejeti krznarskih izdelkov, da bi jih razpečeval (Mihelič, 2011, 104).

Analiza srednjeveškega gradiva za mesto Maribor pokaže, da se pri omembah obrtnikov usnjarskih oz. kožarskih strok v mariborskih virih, ki si sledijo od prve polovice 13. stoletja dalje,⁸ večina omemb ne nanaša na dejavnost le-teh, temveč viri sporočajo le sporadične dogodke iz njihovega življenja. Za Maribor je tipično, da je večina dokumentov vezanih na vinogradniško dejavnost oz. na vinograde (Mlinarič, 2016, 40, 43–45), ki so jih usnjariji imeli v gorskem zakupu. Najstarejši obrtniki usnjarske stroke, ki se pojavijo v Mariboru, so čevljarji, katerim takoj sledijo še jermenarji⁹ in nato krznarji.¹⁰ Listina iz leta 1342 prinaša še en podatek. Jermenar Konrad, ki je bil sicer ob izdaji listine že pokojni, je posedoval dvor v Krčevini pri Mariboru, katerega je dobil v last Ulrik s pridevkom „Snatergans“. Posest tega dvora je bila kar obširna, saj se v listini kot pripadajoče temu dvoru omenjajo gozd, polje, travnik in vinograd. Temu dvoru so dodali še eno polje in en gozd (ni pa povsem jasno, ali se je to zgodilo pred ali po smrti Konrada), vse skupaj je nato letno v deželnoknežjo klet v Mariboru dajalo petnajst veder pravnega vina, vedro gornine in še en gorninski denarič. Gre torej za relativno dobro dotirano posest, ki jo je ne nazadnje leta 1342 dobil v last mali plemič Ulrik Snatergans. Dejstvo, da je bilo pred tem v lasti meščana, jermenarja seveda postavlja dotičnega v novo, močnejšo luč. Že zgoraj omenjena listina iz maja leta 1367, v kateri se prvič omenja mariborski krznar, je pravzaprav ustanovna listina beneficijata sv. Katarine v mariborski župnijski cerkvi sv. Janeza Krstnika. V listini je zelo podrobno naštetá beneficiju podeljena posest. Med to se navajata tudi posest čevljarja Premla (Preml der schuesster) in Lenntzena, dalje pa je omenjen tudi krznar Bertold (Perchtold der kurssner). Tudi sicer je listina izredno zanimiva, saj prinaša še vrsto drugih imen in poklicev, in tako med najstarejšimi odkriva podrobnejši vpogled v mariborski utrip. Domneva se, da so mariborski usnjarski obrtniki surovino za svoje delovanje uvažali iz Madžarske in/oz. Hrvaške. Najstarejši znani mariborski obrtnik kožarske stroke je torej krznar Gotschalcus, ki je živel in deloval v Mariboru nekje v drugem in tretjem desetletju 13. stoletja. V prvi listini, v kateri se omenja, nastopa zgolj kot priča, ko se plemič Werner iz Melja v korist šentpavelskega samostana odreče pravicam do tistih posesti, ki jih ima od samostana v fevdu. Se pa Gotschalc v tej listini označuje kot sin desetninarja (decimator) Marquarda. Slednji se v listinskem gradivu pojavlja

7 Poleg usnjarjev in krznarjev se omenjajo še krojači.

8 V dveh listinah, prvi datirani v čas med 1202 in 1220 (GZM I, 43) in druga v čas med 1220 in 1224 (GZM I, 55) se omenja krznar (pellifex) z imenom Gotschalcus. Slednji je v drugi citirani listini nedvomno označen kot mariborski meščan. GZM III, 34, Maribor, 15. februar 1315 – v listini se omenja Gebhart dem Schuester in njegovo imetje, ki ga je imel v mestu in je bilo ocenjeno na 1 funt denaričev.

9 GZM III, 58, Maribor, 27. februar 1321 („Nycla der Riemer“); GZM IV, 23, 8. september 1342 („der weyln Chuenczleins des rermer was“).

10 GZM IV, 23, Maribor, 25. maj 1367 („Perchtold der kurssner“).

vse do srede 13. stoletja.¹¹ V začetku 80-tih let 13. stoletja se pojavi neki mariborski sodnik z istim imenom. Seveda sodnik ne more biti identičen z desetninarjem, prav lahko pa v njem vidimo njegovega sina, se pravi (mlajšega?) brata našega krznarja Gotschalca. Če takšno sklepanje drži in smemo med Marquardom decimatorjem, očetom krznarja Gotschalca, in Marquardom mariborskim sodnikom v 80-tih letih 13. stoletja domnevati sorodstveno nasledstvo, potem so začetki vzpona družine, ki je spadala na prelomu iz 13. v 14. stoletje v sam vrh mariborskega meščanstva¹² ter ta status ohranila nato še skoraj stoletje, začel že skoraj sto let pred tem. Gospodarski temelj te družinske moči pa bi nedvomno predstavljala tudi krznarska obrtna delavnica, ki jo je kot prvi po imenu poznani vodil že Gotschalca.

Usnjar – „ledrar“ se v mariborskih virih prvič pojavi šele leta 1389, in še to v zvezi z vinogradom, ki ga je posedoval, in ne v zvezi z obrtjo, ki jo je opravljal.¹³ To je seveda zelo presenetljivo, saj upravičeno domnevamo, da je Usnjarska ulica dobila svoje ime že v srednjeveškem času. Tako pozna omemba usnjarja za mesto Maribor je lahko le igra nesrečnega slučaja, saj za manjše in nedvomno z obrtniki manj bogato mesto Slovensko Bistrico prvo omembo usnjarja poznamo že iz leta 1337.¹⁴ Gre za listino, ki jo je izdal plemič Leopold Konjiški v korist žičkega kartuzijanskega samostana, ki mu je podelil več posesti v Draži vasi v zameno, da bo lahko pokopan v samostanski cerkvi, kjer je že ležal njegov oče. Kot priče temu dejanju so nastopali tudi meščani Slovenske Bistrice, Hans „der Wachter“, Peter, Nikolaj „der Ledrer“ in Fric „der Foerster“. Glede na zapis bi kot usnjarja morda lahko obravnavali tudi Petra, nedvomno pa je to obrt opravljal Nikolaj. Žal pa tudi ta listina v ničemer ne razjasnjuje pozicije obrtnika, temveč slednji v listini nastopa v povsem pasivni vlogi. Dejstvo, da je nastopal v plemiški listini kot priča, govori vsaj o tem, da so ga konjiški gospodje – skupaj z naštetimi bistriškimi meščani – šteli za vrednega poklicati ga za pričo in torej vsaj

posredno odkriva statusni položaj usnjarja Nikolaja (in morda tudi Petra).

Zanimivejša je listina iz leta 1342. Tega leta je namreč prišlo, po posredovanju vojvode Albrehta, do sporazuma med mestoma Ptuj in Slovensko Bistrico. Obe mesti sta imeli vsaka svojega mestnega gospoda, ki sta si bila seveda konkurenta. Mestni gospod Ptuja je bil salzburški nadškof, medtem ko je bil mestni gospod Slovenske Bistrice (enako kot tudi Maribora) deželni knez. Med obema je prihajalo do posameznih faz zaostrovanj in nato tem sledečih otoplitev, odvisno od širših strateških potreb. V eno od takšnih faz otoplitve odnosov lahko postavimo tudi nastanek listine, ki ureja medsebojne odnose med seboj si raje konkurenčnih kot ne meščanov obeh mest. Po izreku razsodbe, ki jo je v imenu vojvode izrekel imenovani razsodnik, štajerski maršal in kranski glavar Herdegen Ptujski, so morali meščani Slovenske Bistrice dovoliti Ptujčanom nemoten promet z vinom in drugimi produkti mimo Bistrice in okoli Pohorja, mimo Slovenj Gradca na Koroško. Zato pa so morali ptujski meščani dovoliti Bistriškim več privilegijev in olajšav pri njihovi trgovini v samem Ptujju. Med ostalim je navedeno tudi, da morajo Ptujčani dovoliti bistriškim ledrarjem, da smejo na tržne dni v Ptujju prodajati tudi narezano usnje. To je v praksi pomenilo, da jim dovolijo prodajo na drobno in ne le na veliko. Prodaja na drobno je bila mnogo bolj privlačna in donosna kot prodaja na veliko, saj je bilo kupcev, ki bi potrebovali in kupovali cele bale usnja, zelo malo. V tej zanimivi listini se poleg usnja kot tržno blago omenja tudi krzno, surove kože in strd. Potrditev določb iz te listine najdemo nato tudi v najstarejšem ptujskem statutu iz leta 1376. Statut 1376, členi 13–17, v katerega so določbe tega sporazuma tudi vključene.

V Slovenski Bistrici se nato leta 1373 omenja tudi čevljar z imenom „Schöplein“.¹⁵ Navedena listina je še pomembnejša zaradi drugega podatka. V listini sta namreč bistriška meščana Tomaž „der Parger“ in njegova žena gospodu Tomažu, župniku, v mestu

11 GZM I, 63, 1229 (Marquardus ... cives); GZM I, 69, 1243 (Marquardus Decimator); GZM I, 80, 29. september 1250 (Marquardus et Eberhardus cives ibidem).

12 Naj na tem mestu navedemo nekaj primerov. Rudolf, brat Markvarda, mestnega sodnika v letih 1282 in 1283, je službo mestnega sodnika opravljal s presledki v času od leta 1289 do 1315 (vsega skupaj devet let) in je kasneje postal deželni pisar (npr. GZM II, 64, 66, 68, GZM III, 34). Tudi njegov tast Leopold Wackerzil je imel funkcijo sodnika v letih 1289 in 1290, ko sta z Rudolfom oba imenovana kot sodnika – Rudolf verjetno kot mestni sodnik, Leopold pa deželski sodnik – uradnik deželnega gospoda za njegov urad. Rudolfovi sinovi so se prav tako kakor njihov oče dokopali v mestu do ugleda, saj so izmed njih kar štirje postali najvišji reprezentanti Maribora: Merhel 1307, Janez 1323–1325, Nikolaj 1335 in [Pa]tram 1344, 1348 in 1363. Zanimiva je zgodba Merhla. Ta se leta 1305 imenuje kot sin sodnika Rudolfa (GZM II, 112), leta 1307 pa je že sodnik, vendar je v listini še vedno označen kot sodnik, sin deželnega pisarja Rudolfa (GZM II, 117), nato pa se še leta 1316 v listini omenja kot sin starega deželnega pisarja (GZM III, 41). Vidimo, da do konca ni uspel povsem zlesti iz sence svojega mogočnega očeta. Tudi Paltramovi sinovi so šteli k imovitim in vplivnim meščanom, zlasti še njegov sin enakega imena, ki se 1375 imenuje še po Mariboru, 1378 pa že po Betnavi (von Windenau), kar kaže na močan vzpon tega člana družine. Sicer pa moremo osebe z imenom Paltram, očitno potomca Paltrama mlajšega, zaslediti še okoli leta 1440.

13 GZM V, 56, 9. oktober 1389 („ob Mendleins dez ledrer weingarten“).

14 Orig. perg. listina v: StLA, AUR, 2109^a („Nyclas d(er) Ledrer“), Draža vas, 11. januar 1337.

15 Orig. perg. listina v StLA, AUR, št. 3183^c, 31. december 1373.

podelila svojo klet in zraven ležečo posest (verjetno je ležalo pred mestom). To podelitev pa je potrdilo mesto Slovenska Bistrica, in sicer je bil v imenu mesta obešen mestni pečat, poleg pa je pečatil tudi mestni sodnik, ki je transakcijo izvršil, „Michel der Ledrer“. Ali lahko v usnjarju in mestnem sodniku Mihaelu vidimo naslednika usnjarja Nikolaja iz 30-tih let, ki smo ga spoznali kot pričo v plemiški listini, ostaja odprto vprašanje. Posebej zanimivo je, da je usnjar v mestu lahko prilezel do takšne veljave in pomena, da je zasedal tudi najpomembnejši položaj v mestni upravi. To nedvomno govori o pomenu, ki so ga usnjarji dosegli ne samo v Bistrici temveč gotovo tudi v ostalih srednjeveških mestih. Nasploh je zanimivo, da moremo kontinuirano slediti omembe bistriških usnjarjev nato še do konca 14. stoletja. Weiss, 2002, 15. januar 1378; 19. december 1382; 2. junij 1385, medtem ko jih za ostala spodnještajerska mesta najdemo omenjene dosti redkeje. Ali lahko iz tega sklepamo o posebej razvitem usnjarstvu na bistriškem (in tudi v mestu Ptuj) v 14. stoletju? Ali je bila vsa ta trgovina vezana na uvoz iz Madžarske oz. Hrvaške? Ali pa bi to lahko postavljali v zvezo z bližnjim Pohorjem in tam razvito živinorejo? Vsekakor vprašanja, ki ostajajo zaenkrat odprta, bi pa jih bilo vredno dodatno osvetliti.

NA PTUJU

Najpomembnejše mesto na slovenskem Štajerskem je nedvomno bilo Ptuj. Zato je pravzaprav še toliko večje presenečenje, da v bogatem srednjeveškem ptujskem gradivu zasledimo poimenske omembe ptujskih obrtnikov – usnjarjev vendarle relativno redko. Leta 1286 se tako omenja neki Nikolaj jermenar, ki je bil verjetno ptujski meščan in prvi po imenu znani obrtnik usnjarske stroke.¹⁶ Leta 1311 pa se omenjata nato Filipin Cerdoniss (usnjar, oz. strojar) in neki „Pergamenatoris“.¹⁷ Slednja omemba je še posebej zanimiva, saj poznamo za področje današnje Slovenije le redke in sila sporadične omembe obrtnikov, izdelovalcev pergamenta, tega temeljnega srednjeveškega medija za zapisovanje.

Zato pa vemo, da je na Ptuj obstajala ledrarska, usnjarska ulica oz. bolje četrť že vsaj od konca 13. stoletja dalje. Leta 1291¹⁸ je namreč ptujski meščan Tomaž prodal ptujskim dominikancem posest ležečo: „aream infra muros ciuitatis Betouiensis sitam in vico qui dicitur cerdonum“; se pravi posest, ki je ležala

pred mestnim obzidjem – to je pred tako imenovanimi mostnimi vrati („porta pontis“) na zahodni strani mesta ob reki Dravi, kjer pa je postajal v 14. stoletju zaradi reke prostor vedno ožji, kar je povzročilo, da so morali med leti 1331,¹⁹ ko se stari, še rimski most zadnjič omenja, in letom 1376, ko je v statutu že omenjen novi, zgraditi novi most (Curk, 1975, 189). Posledično se je zmanjšal prostor tudi stare usnjarske, oz. strojarske četrti/ulice. Usnjarska ulica na Ptuj ni izginila. Omenjeno jo najdemo še v dokumentu iz leta 1463,²⁰ ko je ptujski meščan pek Hans Schöttel kupil mlin v Usnjarski ulici pri reki Dravi.

Mimogrede bodi povedano, da lahko domnevamo v srednjeveškem času obstoj ulice z imenom Usnjarska le še za mesto Maribor (kjer je le-ta na istem mestu še danes), medtem ko za ostala mesta takšne ulice ne najdemo. Potrebno je opozoriti, da imena ulic niso nujno že absolutni pokazatelj o razprostranjenosti obrti po srednjeveških mestih. Nenazadnje vse obrti, ki jih v mestih najdemo, niso imele svoje ulice. Prav tako ne pomeni, da so bili v ulicah, ki so nosile ime po obrti (čevljarska, strojarska, usnjarska ipd.), le pripadniki te obrti. Značilno in tipično pa je, že zaradi narave obrti, da so usnjarske ulice in usnjarske delavnice (ne samo v Mariboru in Ptuj, kjer ležijo v mestnem predmestju ob Dravi) potisnjene na obrobje mesta ter v bližino tekoče vode. Slednja je bila potrebna zaradi postopka obdelave surove kože. Ker pa je le-ta predstavljala silno ekološko onesnaženje, so bili usnjarji vedno potisnjeni na rob in to na mesto, kjer je reka že zapuščala področje mesta, tako da je ostala tam, kjer so jo uporabljali meščani, še čista.

Usnjarstvo v Ptuj je bila ena od tistih obrti (poleg je našeta ob drugih obrteh tudi čevljarska), ki je bila posebej zaščitená in bila omenjena v Ptujem statutu kot tista, ki se ne sme opravljati zunaj obzidja (i.e. zunaj mesta),²¹ edino izjemo je predstavljalo proščanje („kirchtag“), ko se je smela opravljati čevljarska obrt tudi pred obzidjem.²²

Za 14. stoletje smo usnjarje lahko preučevali, predvsem za mesti Ptuj in Slovensko Bistrico, kot ene najvplivnejših obrtniških stanov v mestu. Podatki o ostalih mestih pa so bili relativno sporadični oz. teh obrtnikov v njih sploh nismo zasledili. Takšna slika je nedvomno vsaj do neke mere izkrivljena in je manj plod nekega realnega stanja „na terenu“, temveč je posledica relativne (ne)ohranjenosti arhivskega materiala. Slika se do neke mere spremeni v 15. stoletju, kjer prav posebej izstopajo usnjarji v Mariboru. Kako

16 Kopija v: StLA, AUR, št. 1280^d, Ptuj, 9. junij 1286.

17 Orig. perg. listina v: StLA, AUR, št. 1756^a, Ptuj, 5. december 1311. Gre za izjemno redko omembo izdelovalca pergamenta v slovenskih mestih.

18 Orig. perg. listina: StLA, AUR, št. 1411, 1291.

19 Kopija v: StLA, AUR, št. 2016^b, Ptuj, 15. oktober 1331.

20 Orig. perg. listina: StLA, AUR, št. 6991^a, 7. november 1463.

21 Statut 1376, člen 7, 113 („Es schol auch vor der stat [...] noch schuester noch ledrer, die schuchwerich noch lederwerch wurden [...]“).

22 Statut 1376, člen 174, 184 („Die schuester mugen wol ir leder in der stat smyerben und czusneyden. Auer vor der stat am chirchtag schullen sew die schuch machen.“)

velik pomen je dobilo (imelo) usnjarstvo v Mariboru nam govori dejstvo, da se v sedmem desetletju 15. stoletja v mestu omenja v 7 oz. 13 usnjarjev, ki so delovali sočasno. Podatke nam prinašajo davčni registri za leta 1473, 1474, 1476, 1477 in 1478, ki jih hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu v fondu „Mesto Maribor“. Ti davčni registri so bili objavljeni v XVII. zvezku Gradiva za zgodovino Maribora.²³ V teh davčnih registrih pa med obrtniki ne najdemo le usnjarjev, temveč tudi krznarje, jermenarje in čevljarje, se pravi obrtnike, ki so se prav tako ukvarjali s predelavo kož. Pričakovano je dejstvo, da ima Maribor že v srednjem veku svojo Usnjarsko ulico. Značilno je tudi, da je le-ta ležala (in še vedno leži) ob reki Dravi.

Usnjariji v srednjeveških mestih običajno niso šteli za premožnejše meščane, vendar so kljub temu imeli dostop do vseh pomembnih mestnih funkcij (kot smo to videli na primeru bistriškega mestnega sodnika, usnjarja Mihaela). Med „usnjarskimi“ obrtniki so imeli daleč najvišji status. Čevljarji, jermenarji, vrečarji in podobni po se v Mariboru šteli med mestni spodnji razred. Tako jih tudi ne najdemo naštetih v mestnih davčnih registrih. Nekoliko drugače je bilo, kot kaže v Slovenj Gradcu, kjer se leta 1500 kot mestni sodnik imenuje neki Peter Krznar („Peter Khursner Stadtrichter“) in kot član mestnega sveta neki Gašper Jermenar („Caspar riemer, einer des Rates daselbst“).²⁴

Nenavadno je, da je Mariborski usnjarski ceh kljub očitni relativni veliki številčnosti usnjarjev v mestu dobil svoja cehovska pravila šele leta 1645.²⁵ Do takrat pa so se mariborski usnjari držali pravil, ki so jih smiselno prevzemali od cehov, ustanovljenih v drugih mestih na Štajerskem. Gledano vseslovensko, so najstarejši cehi znani za Ljubljano in Škofjo Loko, kjer so poznali usnjarske cehe od 15. stoletja dalje. Istočasno kot v Mariboru so svoja pravila dobili tudi usnjarski cehi v mestih Ptuj in Celje.

V CELJU IN SLOVENJ GRADCU

Za srednjeveški čas moremo ugotoviti, da o usnjarskih obrtneh v ostalih slovenještajerskih mestih vemo relativno malo. V Celju se čevljar Martin omenja leta 1445.²⁶ V računski knjigi celjskega mestnega sodnika, v katero je zapisoval prihodke in odhodke

pa je za leto 1479 vpisan neki neimenovani sedlar.²⁷ V Slovenj Gradcu se leta 1471 omenja usnjari Peter (Weiss, 2002, 10. marec 1471), leta 1476 pa tudi neki sedlar Mihael (Weiss, 2002, 24. avgust 1476). Leta 1500 že omenjana mestni sodnik krznar Peter in član mestnega sveta, jermenar Gašper, šele leta 1518 pa nato naletimo na prvega usnjarja, Nikolaja, slovenjgraškega meščana (Weiss, 2002, 22. junij 1518) („Nicolasch Ledrar, Bürger zw Windischgratz“).

Zgoraj smo izpostavili misel, da srednjeveški usnjariji ne spadajo med premožnejše obrtnike. To potrjuje tudi podatek o višini plačila, ki so ga morali srednjeveški obrtniki oddati mariborskemu mestnemu sodniku vsako leto. Konec 15. stoletja tako vemo, da so bili usnjari dolžni sodniku trikrat na leto oddati davek, in sicer tako, da so sodnika pogostili ter mu ob tej priložnosti tudi plačali zahtevano vsoto: prvič 9, nato 7 in tretjič 5 denaričev. Enak podatek prinaša tudi podoben popis iz leta 1520 (Popelka, 1950, št. 146 in št. 167). Višina ter način plačevanja obveznosti se pri usnjarijih ni razlikovala bistveno od ostalih obrtnikov. Je pa le pri usnjarijih zabeleženo, da se je usnjariju plačilo oprostilo, če je bil tako ubog, da sodniku ni zmozel sodniku obeda. Ta dodatek, ki očitno temelji na neki realni predpostavki, da so med usnjariji tudi toliko revni obrtniki, da bi jim takšen strošek predstavljal preveliko breme, pa leta 1520 ne najdemo več zapisanega.

Po drugi strani vemo, da je bilo usnjarstvo tako pomembno za mestno gospodarstvo, da sta se mesti Maribor in Ptuj zapletli v spor zaradi pravic trgovanja s čreslovino. V spor je posegel deželni knez, v imenu katerega je njegov opolnomočenec Siegmund von Dietrichstein določil, da sme mesto Ptuj s čreslovino trgovati povsod razen v Radljah in Lavamündu/Labotu (Weiss, 2002, Graz, 29. julij 1519). Spor za osnovno surovino za obdelavo kože seveda predstavlja velik pomen same kožarske dejavnosti.

SKLEP

Če sumiramo. Gradivo srednjeveških mest slovenske Štajerske izkazuje relativno tišino virov, ki onemogoča resnejšo analizo razvoja, pomena in razprostranjenosti usnjarskih oz. kožarskih obrti. Kljub temu pa je dokaj jasno, da je bila usnjarska obrt raz-

23 GZM XVII, 1452: Hanns ledrer, I lib. den., Mert ledrer, I lib. den., Mert ledrer, III sch. den., In der ledergasse: Vreich ledrer, I mark den., Oswalt ledrer, Maendel ledrer, II ½ lib. Den, Andre ledrer, II ½ lib. den., Niclas (Wolfel) ledrer III sch. den., Erhart irhar, III sch. den., Ibidem Heinrich kursner VI sch. den., Hanns ledrer, VII lib. den.; 1462: Hanns ledrer Rakespurger, III lib. den., Der ledrer zech: Idem Thomal ledrer, Ibidem sein eidem, Mertel ledrer, Wolfgang kursner, Vreich irher, Erhart satler, Mert ledrer, Thoman kursner, Leder gassen: Peter leder, Oswalt ledrer, Hainreich kursner, Thamas ledrer, Kristoff ledrer; 1474 (za leto 1473): Im ersten virtail: Hanns Rakespurger ledrer, Oswalt ledrerin, Esl schuelster, Windisch ledrer, Thoman ledrer, Erhart ledrer, Haller schuester, Cristoff ledrer, Koschak schuester, Jacob schuester, Im ander viertail: Michel schuester, Andre kchursner, Popl schuester, Peter kursner, Imon schuester, Hainreich kursner, Steffan kursner, Larencz kursner, Krayatsch schuester. Item verczertt gen Gretz ich vnd der Kristan ledrer XXII sch. XVIII den.

24 Kopija pergamentne listine v: StLA, AUR, št. 10036, 25. november 1500.

25 StLA, Maribor, št. 9/63–83, Praga, 2. marec 1645.

26 TKL II, št. 226, 31. januar.

27 StLA A. Stadt Cilli, Schuber 1, H 4, 1479, 25. maj, Celje; prim. Weiss, 2002.

vita predvsem v trikotniku Maribor – Ptuj – Slovenska Bistrica, manj pa v ostalih srednjeveških mestih. Po drugi strani viri kažejo, da je bilo v manjših mestih (Slovenska Bistrica, Slovenj Gradec) lažje in verjetneje, da so najvišje službe v mestni upravi (mestni sodnik) dosegli tudi sicer depriviligirani obrtniki, kot je to slučaj v večjih mestih (Ptuj, Maribor).

Povsem pa ostaja še neraziskana situacija v srednjeveških trgih, kjer moremo prav tako domnevati prisotnost usnjarskih obrtnikov, vendar o pomenu in razširjenosti le-teh lahko zaenkrat le ugibamo. Status samih obrtnikov v mestni hierarhiji je bil očitno v

večji meri odvisen od samega posameznika in manj od dejavnosti, ki jo je opravljal, vendar pa lahko tudi na primeru takšne, ne visoko kotirajoče dejavnosti ugotovimo, da so se obrtniki povzpeli tako do bogastva kot tudi do iz tega izvirajočega statusa, in da moramo vlogo obrtnikov v mestni eliti obravnavati individualno in ne vezano (samo) na vrsto dejavnosti, s katero se je dotični preživljal. Pričujoča študija naj torej predvsem služi kot vzpodbuda k podobnemu in še bolj poglobljenemu raziskovanju srednjeveških obrti v slovenskih mestih.

LEATHER TANNING IN MEDIEVAL CITIES OF TODAY'S SLOVENIAN STYRIA

Tone RAVNIKAR

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia
e-mail: anton.ravnikar@um.si

SUMMARY

The present discourse entitled Leather tanning in medieval cities of today's Slovenian Styria mostly concerns itself with the question of medieval-citizen-craftsmen trying to achieve a prestigious position within their city's hierarchy. The analysis was done using the already published literature as well as published and unpublished primary sources. Even though the emphasis is on cities of today's Slovenian Styria, the comparison was also made with the ones of contemporary Carniola and the Slovenian Littoral. We must admit that the leather tanning craft during the middle ages was relatively low as far as prestige goes. Even so we can surmise, that many tanners were able to reach for the highest positions of a certain city's administration. This was especially true for the artisans in smaller cities.

Keywords: Middle Ages, cities, crafts, leather tanning, citizens of medieval cities, Styria

VIRI IN LITERATURA

- GZL I** – Otorepec, B.: Gradivo za zgodovino Ljubljane, zvezek 1: listine 1243–1397. Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1956.
- GZM I** – Mlinarič, J.: Gradivo za zgodovino Maribora, zvezek 1: listine do 1259. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor, 1975.
- GZM II** – Mlinarič, J.: Gradivo za Zgodovino Maribora, zvezek 2: listine 1260–1309. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor, 1976.
- GZM III** – Mlinarič, J.: Gradivo za Zgodovino Maribora, zvezek 3: listine 1310–1335. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor, 1977.
- GZM IV** – Mlinarič, J.: Gradivo za Zgodovino Maribora, zvezek 4: listine 1336–1370. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor, 1978.
- GZM V** – Mlinarič, J.: Gradivo za Zgodovino Maribora, zvezek 5: listine 1371–1415. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor, 1979.
- GZM XVII** – Mlinarič, J.: Gradivo za Zgodovino Maribora, zvezek 17: listine 1452–1593. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor, 1991.
- Mihelič, D. (1984):** Najstarejša piranska notarska knjiga. Gestrin, F. (ur.). Viri za zgodovino Slovencev 7. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Zgodovinski inštitut Milka Kosa.
- Statut 1376** – Hrenja Masten, M., Kos, D., Wolfgang, M. & V. Simič: Statut mesta Ptuj 1376. Maribor, Umetniški kabinet „Primož Premzl“, 1998.
- Statut 1513** – Hrenja Masten, M. & D. Kos: Statut mesta Ptuja 1513. Ptuj, Zgodovinski arhiv in Ljubljana, Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 1999.
- StLA, AUR** – Steiermärkisches Landesarchiv Graz (StLA), Allgemeine Urkundenreiche (AUR).
- StLA, Maribor** – StLA, fond Maribor (Maribor).
- TKL II** – Bizjak, M. & M. Preinfalk: Turjaška knjiga listin II, dokumenti 15. Stoletja. Fontes 8. Ljubljana, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, SAZU, 2009.
- Weiss, N. (2002):** Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter: Vergleichende Analyse von Quellen zur Rechts-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Graz, Historische Landeskommission für Steiermark (gradivo na CD-romu).
- Bele, M. (2016a):** Friderik V. Ptujski. Kronika, 64, 2, 135–146.
- Bele, M. (2016b):** Posesti krške škofije na področju današnje slovenske Štajerske v drugi polovici 13. stoletja – 2. del, *Studia Historica Slovenica*, 16, 1, 11–36.
- Bele, M. (2018):** Štajerske deželne službe pred letom 1311. *Studia Historica Slovenica*, 18, 3, 631–660.
- Bele, M., Ravnikar, T. & A. Hozjan (2018a):** Današnja slovenska Štajerska v obdobju med letoma 1246 in 1260. *Acta Histriae*, 26, 1, 1–26.
- Bele, M. Ravnikar, T. & A. Hozjan (2018b):** Štajerski deželni zbori med letoma 1246 in 1311. *Acta Histriae*, 26, 1, 27–54.
- Blaznik, P. (1960):** O obrti v Škofji Loki v srednjem veku. *Loški razgledi*, 7, 80–87.
- Bonin, Z. (2011):** Sledi usnjarske dejavnosti v obalnih mestih. V: Aplinc, M. (ur.): Usnjarstvo v gospodarstvu trgov in mest na Slovenskem. Zbornik referatov simpozija, organiziranega v okviru prireditve ob 100-letnici mesta Šoštanj in občinskem prazniku občine Šoštanj. Šoštanj, Muzej Velenje, Muzej usnjarstva na Slovenskem, 19–52.
- Brišnik, D. (2008):** Usnjarstvo na Slovenskem v zrcalu arheologije. V: Aplinc, M. (ur.): Usnjarstvo na Slovenskem. Simpozij organiziran v okviru prireditev ob občinskem prazniku in počastitvi 220 obletnice usnjarstva v Šoštanju (1788–2008) ter sklopu priprav za ustanovitev Muzeja usnjarstva Slovenije v Šoštanju. Šoštanj, Občina, Zavod za kulturo, 18–27.
- Gestrin, F. (1972):** Otok (Gutenwerd). *Zgodovinski časopis*, 26, 1–2, 33–37.
- Haberleitner, O. (1962):** Handwerk in Steiermark und Kärnten vom Mittelalter bis 1850. Graz, Historische Landeskommission für Steiermark.
- Curk, J. (1975):** O srednjeveških zasnovah Ptuja in Maribora. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n.v. 11, 2, 184–212.
- Curk, J. (1991):** Trgi in mesta na slovenskem štajerskem: urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja. Maribor, Založba Obzorja.
- Hozjan, A. (2002):** Mariborsko prebivalstvo do srede 18. stoletja. *Studia Historica Slovenica*, 2, 1, 11–41.
- Koropec, J. (1990a):** Mesto Slovenska Bistrica v 18. stoletju. V: Šerbelj, F., Gradišnik, S., Miteva, D. & B. Žnideršič (ur.): Zbornik občine Slovenska Bistrica, zvezek 2. Slovenska Bistrica, Skupščina občine, Kulturna skupnost, 67–84.
- Koropec, J. (1990b):** Maribor v drugi polovici 15. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 26, 1, 107–114.
- Koropec, J. (2014):** Mesto Slovenj Gradec. V: Kolar, N. R. & V. Ošlak (ur.): Slovenjegraška knjiga: pesmi, zgodbe in pričevanja. Ljubljana, Slovenska matica, 27–30.
- Kosi, M. (2008):** Dežela, ki je ni bilo. Posavinje med Kranjsko in Štajersko od 11. do 15. stoletja. *Studia Historica Slovenica*, 8, 2–3, 527–564.
- Mihelič, D. (2011):** K usnjarstvu v izbranih srednjeveških mestnih naselbinah na Slovenskem. V: Aplinc, M. (ur.): Usnjarstvo v gospodarstvu trgov in mest na Slovenskem. Zbornik referatov simpozija, organiziranega v okviru prireditve ob 100-letnici mesta Šoštanj in občinskem prazniku občine Šoštanj. Šoštanj, Muzej Velenje, Muzej usnjarstva na Slovenskem, 91–111.
- Mlinarič, J. (1991):** Maribor od začetkov do srede 18. stoletja. V: Curk J. et al. (ur.): Maribor skozi stoletja. Razprave I. Maribor, Obzorja, 147–194.

Mlinarič, J. (2006): Maribor od prve omembe kot mesto (1254) do leta 1500. *Studia Historica Slovenica*, 6, 2–3, 261–278.

Mlinarič, J. (2016): Mariborska župnika, kasnejša sekovska škofa, Ulrik II. pl. Paldauf (1297–1308) in Wocho (1317–1334). *Studia Historica Slovenica*, 16, 1, 37–47.

Otorepec, B. (1956): Prebivalstvo Kamnika v srednjem veku. V: Kamniški zbornik 2. Kamnik, Občina Kamnik, 67–100.

Otorepec, B. (1957): Doneski h gospodarski zgodovini Kamnika do XVI. stoletja. V: Kamniški zbornik 3. Kamnik, Občina Kamnik, 43–61.

Otorepec, B. (1972): Rokodelstvo in obrt v srednjeveški Ljubljani. V: Valenčič, V. (ur.): Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja. Ljubljana, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, 5–54.

Popelka, F. (1950): Schriftdenkmäler des steirischen Gewerbes. Graz, Im Eigenverlag des Wirtschaftsförderungsinstitutes der Kammer der gewerblichen Wirtschaft für Steiermark.

Ravnikar, T. (2017): Borba za cerkev Matere Božje v Velenju v 16. stoletju, *Studia Historica Slovenica*, 17, 1, 47–64.

Šlibar, V. (1972): Poročilo o arheološkem odkritju feisinškega trga Otok pri Dobravi (Gutenwerd). *Zgodovinski časopis*, 26, 1–2, 37–68.

Šlibar, V. (1981): Srednjeveško naselje Otok pri Dobravi. Arheološka pričevanja o nastajanju slovenskih mest. Ljubljana, Narodni muzej.

Weiss, N. (1998): Die Bürger von Marburg an der Drau bis 1600: Prosopografische Untersuchung. Graz, Institut für Geschichte der Karl-Franzens-Universität.